

pulla. Hän arvelee, että suorastaan kaikkia esihistoriallisia tulkintojani on nykyisessäkin tutkimustilanteessa mahdollista edelleen puolustaa.

Odottamaton arvio, kaiken porun ja nyripistelyn jälkeen.

TAPANI LEHTINEN
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

KIELITIETEEN KENTILTÄ

Kielitaidon kirjo – Språklig mångfald

Kielitaidon kirjo on Suomen Kulttuuri-rahaston (2006–2009) rahoittama tutkimushanke, jonka lähtökohtana oli selvittää, mitä tarkoitetaan lukiolaisen äidinkielen taidoilla ja miten niitä voidaan tukea ja arvioida. Otsikkomme toinen osa, *Språklig mångfald*, viittaa siihen, että tutkimushankkeessa on tarkasteltu rinnan kahden äidinkielen, suomen ja (suomen-) ruotsin taitoja ja käytänteitä. Enemmistön ja vähemmistön äidinkielen tutkiminen rinnakkain on tämän hankkeen erityinen piirre. Tämän kansainvälisestikin poikkeuksellisen asetelman on mahdollistanut Suomen koulutusjärjestelmä, jossa eri äidinkielten opetusta on pyritty yhtenäistämään organisaatioiden avulla.

Tutkimushankkeen tarkoituksena on ollut tuoda lisätietoa muun muassa koulutuksen suunnittelun, opetuksen ja arvioinnin avuksi tilanteessa, jossa yhä moninaisemmaksi muuttuva viestintäympäristö asettaa äidinkielen taidoille uudenlaisia haasteita. Hankkeen tutkimuskoh-

teena ei kuitenkaan ole pelkästään koulussa tapahtuva formaali oppiminen ja taitojen arviointi, vaan tarkastelu on ulotettu laajemmin kieli- ja tekstikäytänteisiin (*literacy practices*). Ne koskevat paitsi koulun myös vapaa-ajan lukemista, kirjoittamista, teksteistä käytyjä keskusteluja ja myös erilaisia yhdistelmiä – olivatpa ne sitten suullisia, paperimuotoisia tai uusmedian käyttöön liittyviä. Vapaa-ajan tekstikäytänteistä käytämme metaforista nimitystä lukiolaisen *tekstimaiset*. Hankkeessa haettiin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä oppilaat lukevat, ja millaiset tekstit ovat heille tuttuja?
- Miten luokkahuoneen ja koulun toimintakulttuuri tukee äidinkielen oppimista?
- Millaista osaamista ylioppilastutkinnon äidinkielen koe edellyttää, ja kuinka tekstilajin normien hallinta näkyy eritasoisilla kirjoittajilla?

- Miten suomen- ja ruotsinkielisten lukiolaisten tekstimaisemat ja kieli-käytänteet eroavat toisistaan?

Kielitaidon kirjo -hanke on monitieteinen ja myös monimenetelmäinen: se on pyrkinyt yhdistämään kielen- ja tekstin-tutkimuksen, kasvatustieteen, keskustelututkimuksen ja tilastotieteen menetelmiä sekä näiden alojen asiantuntemusta. Hankkeen kysymyksiin on etsitty vastauksia yhtäältä luokkahuonevuorovaikutuksen ja opiskelijoiden tekstien mikroanalyysein ja toisaalta laajojen tilasto- ja tekstiaineistojen makroanalyysein keinoin.

Kielitaidon kirjo -hankkeessa on hyödynnetty opetuksen ja arvioinnin kysymyksistä esitettyjä puheenvuoroja. Keskusteluhan on eriytynyt niin, että valtakunnallisten kokeiden tuloksista keskustelevat ensi sijassa koulutuksen suunnittelijat ja koeinstituution, kuten Ylioppilastutkintolautakunnan (YTL:n) edustajat – ja tietysti valtamedia tuloslistauksineen. Koesuoritusten ominaisuuksia ja opetuksen käytäntöjä pohtivat YTL:n sensorit ja opettajat. Näitä keskusteluja on käyty Äidinkielen opettajain liiton *Virke*-lehdessä ja sähköisellä keskustelufoorumilla, *Kielikellossa* ja harvakseltaan *Virittäjässäkin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Äidinkielen opettajain liiton yhteisesti vuosittain julkaisemissa *Ylioppilasaineita*- ja (nytemmin) *Ylioppilastekstejä*-kokoelmissa arvioijat kommentoivat eri vuosien tehtävänantoja ja koesuorituksia. Ruotsinkielisellä puolella vastaavia kokoelmia ei kuitenkaan ole, vaan niiden sijaan julkaistaan yksittäisiä kirjoituksia.

Vaikka aihetta käsitteleviä kirjoituksia ja oppikirjoja on Suomessa (nimenomaan suomen kielestä) runsaasti, lu-

kiolaisten äidinkielen taidoista ja niihin liittyvistä kysymyksistä on julkaistua tutkimustietoa ollut tähän saakka vain niukasti. Pääosin ne ovat pro gradu -tutkielmia. Lukiolaisten äidinkielen taitoja käsittelevät väitöskirjat ovat laskettavissa yhden käden sormin, ja ne ovat ilmentyneet aivan viime vuosina (Ranta 2007; Kronholm-Cederberg 2009; Mikkonen 2010; Kouki 2009). Voimme vain arvella, johtuuko tutkimuksen niukkuus kiinnostuksen vähäisyydestä, tutkimuskohteen vaikeasti hallittavasta ja haltuun otettavasta luonteesta vai kenties sopivien menetelmien puutteesta.

Tekstintutkimuksen välineet käyttöön

Tutkimushankkeen yhtenä aineistona on ollut ylioppilasaineita; sittemmin tekstilaji on nimetty ylioppilasesseeksi. Koska kirjoitelma-aineistoa on runsaasti, kielen- ja tekstintutkijat ovat voineet määrittää siitä edelleen osa-aineistoja omien tutkimustensa tarkoituksiin. Ylioppilasaineiden analyysissä hankkeen tutkijoiden kiinnostuksen kohteina ovat olleet etenkin tekstuaaliset ilmiöt, joita on pidetty usein myös kirjoittamisen arvioinnin kannalta ongelmallisina. Näitä ovat esimerkiksi näkökulman hallinta, tekstin dialogisuus ja äidinkielen esseen tekstilajin piirteet. Hankkeessa on meneillään myös tutkimus, jonka kohteena ovat sensorimerkinnot (Stolt, tekeillä).

Ylioppilasesseet ovat tiettyyn instituutioon kuuluvia genrejä, joita voidaan tarkastella tekstintutkimuksen keinoin siinä missä muitakin tekstejä. Mielestämme on tärkeää, että nimenomaan tekstintutkimuksen tutkijanänet ovat alkaneet kuulua alueella, joka on ollut perinteisesti opetusinstituutioiden hallinnoimaa.

Olennaista on myös, että erilaiset tarkastelutavat pääsevät näin täydentämään toisiaan. Vuoropuhelu voi jatkuu.

Koulun äänet ja vapaa-ajan tekstimaisemat

Hankkeessa pyrittiin kartoittamaan lukiolaisten kokemuksia ja näkemyksiä äidinkielen ja siihen liittyvistä käytännöistä. Sitä varten kahdeksassa pilottikoulussa tehtiin ryhmähaastatteluja ja lomakekysely. Pilottikyselystä saatujen kokemusten perusteella suunniteltiin ja toteutettiin kevätlukukauden 2008 ja syyslukukauden 2008 aikana valtakunnallinen elektroninen kysely. Elektroninen kyselyaineisto koostuu kaikkiaan yli kahden tuhannen opiskelijan vastauksista. Kysymykset koskivat vastaajien kieliasenteita, vapaa-ajan kielenkäytön muotoja ja lukion opiskelukulttuuria.

Pilottikoulujen opettajia haastateltiin, ja myöhemmässäkin kyselyssä opettajilla oli mahdollisuus vastata heille tarkoitettuihin elektronisen lomakkeen kysymyksiin.

Hankkeen elektronisen kyselyn tuloksia peilattiin myös Helsingin Sanomien julkaisemiin lukiodien tuloslistauksiin. Kyselyymme vastanneiden lukiodien ”tasoryhmittelyssä” käytettiin näiltä listoilta saatuja yleisaineiden keskiarvotietoja kahdelta keväältä 2008 ja 2009.

Äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunteja videoitiin viidessä suomenkielisessä lukiossa. Oppituntiaineistoa hankkeessa hyödynnettiin erityisesti tutkimuksissa, joissa tarkasteltiin äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelukulttuuria, erityisesti vuorovaikutuksen muotoja ja tekstikäytänteitä. Analyysit konkretisoivat myös elektronisessa kyselyssä esiin nousseita vuorovaikutuksen käytänteitä.

Tilastoja pohjaksi ja taustaksi

Hankkeen aineistona käytettiin myös ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen tehtävänantoja. Tilastollisen koodauksen pohjaksi tehtiin ensin laadullinen piirreanalyysi, jossa olivat mukana kokelaille keväinä 2005–2007 annetut aine-/esseekokeen tehtävänannot.¹ Näin päästiin kuvaamaan monia tehtävänantojen piirteitä ja myös vertaamaan toisiinsa suomen- ja ruotsinkielisiä, samanlaisiksi tarkoitettuja tehtävänantoja. Hankkeessa on tehty myös tehtävänantojen genren perustutkimusta (Makkonen-Craig 2008).

Tehtävänantojen laadulliseen analyysiin yhdistettiin erityyppisistä rekisteriaineistoista saatua tilastotietoa. Hanke sai hyödyntää YTL:n opiskelijakohtaisia rekistereitä ja arvosanatilastoja. Runsas rekisteriaineisto (85 000 kokelaasta) tarjosi ensinnäkin faktaa siitä, mitkä tehtävänantojen piirteet vaikuttivat niiden suosioon ja niistä saatuihin arvosanoihin. Toiseksi tilastot mahdollistivat kahden kotimaisen kielen vertailun ja myös tyttöjen ja poikien tehtävänvalintojen ja arvosanojen vertailun. Näitä tuloksia suhteutettiin myös elektronisen kyselyn tuloksiin. Näin saatiin siis esiin monenlaista tietoa sekä kokelasryhmistä että tehtävätyypeistä. Kolmanneksi rekisteriaineistoja voitiin hyödyntää muidenkin tutkimusten taustoituksessa.

Lopuksi

Kielitaidon kirjo on ollut Helsingin ja Jyväskylän yliopiston yhteinen tutkimus-

1. Keväällä 2007 otettiin käyttöön äidinkielen uudistettu koe. Tällöin koe jaettiin kahtia tekstitaidon kokeeksi ja esseekokeeksi. Jälkimmäisessä kirjoitetaan ylioppilasessee, joka vastaa aiempaa ylioppilasainetta.

hanke. Helsingin yliopistossa hankkeen tutkimusta on tehty ja tehdään edelleenkin laitoksissa, jotka on hiljattain yhdistetty suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitokseksi. Jyväskylän yliopistossa hankkeen tutkimusta tehtiin pääosin opettajankoulutuslaitoksessa, ja mukana oli myös matematiikan ja tilastotieteen laitos.

Hankkeen johtajana on toiminut Jyväskylän yliopiston kielikasvatuksen professori ja Helsingin yliopiston suomen kielen dosentti Anneli Kauppinen. Sen ruotsinkielisiä tutkimuksia on koordinoitu ja ohjannut professori Hanna Lehti-Eklund Helsingin yliopistosta. Väitöskirjatutkijana hankkeessa työskennelleen Riitta Juvosen tutkimusta ovat ohjanneet dosentti Tiina Onikki-Rantajääskö ja dosentti Susanna Shore Helsingin yliopistosta. Satu Helskeen tutkimusta on ohjannut professori Antti Penttinen Jyväskylän yliopistosta. Hankkeen koordinoijana ja post doc -tutkijana toimi sen alkuvaiheessa Henna Makkonen-Craig.

Hanke on tähän mennessä tuottanut muun muassa viisi pro gradu -tutkielmaa (Helske 2009; Heselius 2009; Kainulainen 2008; Petas 2007a, 2007b), yleisjaisia artikkeleita ja kongressiesitelmää. Tekeillä ovat Riitta Juvosen, Sofia Stoltin ja Sandra Petaksen väitöskirjat hankkeen aiheista. Tieteellisiä artikkeleita on ilmestynyt useita (esim. Makkonen-Craig 2008, 2010) ja monia on tekeillä. Laajimmin *Kielitaidon kirjon* tutkimuksia ja tuloksia esitellään kokoomateoksessa *Lukiolaisten äidinkieli: Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* (Kauppinen, Lehti-Eklund, Makkonen-Craig & Juvonen toim. 2011).

ANNELI KAUPPINEN
etunimi.sukunimi@jyu.fi

HENNA MAKKONEN-CRAIG
etunimi.makkonen@helsinki.fi

Lähteet

- HELKSKE, SATU 2009: *Kompleksisen luokitellun aineiston pelkistäminen: sovellus ylioppilaskirjoitusaineistoon*. Tilastotieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- HESELIUS, KAISA 2009: *Gymnasieelevers läs- och skrivvanor ur ett genusperspektiv. Resultat ur en enkätundersökning i 17 finlandssvenska gymnasier under år 2008*. Pro gradu -avhandling i nordiska språk. Helsingfors universitet.
- JUVONEN, RIITTA (tekeillä): Tekijän äänen välittyminen suomenkielisissä ylioppilaisaineissa. Tekeillä oleva väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopiston suomen kielen oppiaine.
- KAINULAINEN, JOHANNA 2008: *Pedagogista sisältötietoa tekstitaidoista*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- KAUPPINEN, ANNELI – LEHTI-EKLUND, HANNA – MAKKONEN-CRAIG, HENNA – JUVONEN, RIITTA (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1304. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KRONHOLM-CEDERBERG, ANNETTE 2009: *Skolans responskultur som skriftpraktik. Gymnasisters berättelser om lärarens skriftliga respons på uppsatsen*. Åbo: Åbo Akademis förlag. <http://www.doria.fi/handle/10024/52546>.
- KOUKI, ELINA 2009: ”Käsitteitä tarpeen mukaan”. *Kirjallisuustieteelliset käsitteet lukion kirjallisuudenopetuksessa*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja

- C, Scripta lingua Fennica edita 293.
Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4169-8>.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2008: Neljä näkökulmaa erääseen tekstilajiin. Äidin-kielen ylioppilaskokeen tehtävänannot 2003–2006. – *Virittäjä* 112 s. 207–234.
- 2010: Ylioppilasaine ja päättökokeen tavoitediskurssi. Genre ja varjogenre. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 206–252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIKKONEN, INKA 2010: ”Olen sitä mieltä, että ...” Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. *Jyväskylä Studies in Humanities* 135. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3826-0>.
- PETAS, SANDRA 2007a: *Gymnasisters läsvanor och skrivvanor. En studie om vad, hur ofta och på vilket språk finlandssvenska gymnasister läser och skriver på sin fritid.* C-uppsats i nordiska språk. Uppsala universitet.
- 2007b: *Gymnasisters läsvanor och skrivvanor. Finlandssvenska gymnasisters åsikter om ämnet modersmål och litteratur.* Pro gradu -avhandling i nordiska språk. Helsingfors universitet.
- (tekeillä): *Gymnasisters skrivande. En studie om gymnasisters textvärldar och skolkulturer i Finland och Sverige.* Doktorsavhandling under arbete. Nordiska språk, Helsingfors universitet.
- RANTA, TUULA 2007: *Kirjoittamisprosessi teksteinä. Tekstilingvistinen näkökulma abiturienttien tekstintuottamismenettelyihin.* Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 50. Joensuu: Joensuun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-084-0>.
- STOLT, SOFIA (tekeillä): *Censorernas implicita ramar för bedömning. En studie av studentuppsatser i modersmål och litteratur.* Doktorsavhandling under arbete. Nordiska språk, Helsingfors universitet.